

Klikkrec (Kriály Hajnal: Könyv és film között c. könyvéről)

[2011. március]

KIRÁLY HAJNAL: KÖNYV ÉS FILM KÖZÖTT. A HÚSÉGELVEN INNEN ÉS TÚL. KOINÓNIA, KOLOZSVÁR, 2010.

D. M.: „Két filmtekercset falatozó kecske egyike egyszer csak kijelenti, hogy »ami engem illet, nekem a könyv jobban ízlett«” – meséli az anekdotát egyik filmrendező a másiknak, Hitchcock Truffaut-nak. Induljunk ki ebből az alapból: a könyv ehetőbb anyag. Emészthetőbb. A kecskék a szó szoros értelmében befogadók. Szépen összehozzák az ízlés-ízlelés esztétikai-fiziológiai dimenzióit. Mit gondolsz, a digitális film korában mit mondana egy kecske?

P. J.: A virtuális dimenzióban terjeszkedő médiafogalmat, a 3D-technológiát, a digitális mozi produktumait már „nem nyelné le”, gondolom. És talán még inkább esküdne a könyv ízére. A húségelven innen és túl, mondja az alcím. Hogyan értelmezted?

D. M.: A nyelvi megfogalmazás azt a nehézséget viszi színre, amivel választott könyvünk szembesül, hogy már eleve ott van a két médium között a húségelvű szemlélet, mint neurotikus diskurzus, nem lehet kiiktatni, átugrani, csupán kicsit félretolni. Meg kell érteni ahhoz, hogy ki lehessen mozdítani ezt a mimetikus és hatalmi szembenállást, ami a húségelvben diagnosztizálható.

P. J.: A könyv, amelyet éppen „rágunk”, Peter Greenaway Prosperójának megelevenedő könyveire emlékeztet. Ha kinyitom, tombolnak benne az adaptációs diskurzusok, és a szerző mágusként csillapítja a vihart. Prospero elképzelt mezében Király Hajnal arra vállalkozik, hogy a filmmel egyidős irodalmi adaptáció elméleti kérdéseit kritikusan újragondolja, és az adaptációról szóló pre-teoretikus álláspontok mentén kirajzolja egy teoretikus mező lehetséges határvonalait. Amelynek már nem csak az irodalommal mint freudi apafigurával való összevetés a tétje.

D. M.: Hasonló közttes helyzetbe helyez ez a könyv is, mint Prospero élő „könyvei”, csak a másik oldalon, az „adaptációk könyve” könyv is, meg film is. Kettős látást kér, mert olvasva előttünk pörögnek a filmek, amelyekről szó van benne. (Író-Szerkesztőnk visszaterelgetett a könyvek világába, amikor a Hiteles másolat című filmre vonatkozó klikk-vágyunkat megfogalmaztuk, így olyan könyvről írunk, ami filmekről szól, ám a filmeket nem meséljük el.)

P. J.: Valóban, könyv is, meg film is, abban az értelemben is, hogy egyszerre szöveg a képről, valamint kép a szövegről. Hiszen nem kimondottan – illetve nemcsak – filmképekről szól, hanem a filmképek/adaptációk köre szerveződött, a kultúra(k)ban felhalmozódott szövegekről is.

D. M.: Sajátos, az adaptáció fókuszából írt filmtörténetként és filmelméletként is felfogható. Az elméleti iskolák történetiségét követi a szöveggözpontú elemzésektől a befogadásgözpontúak felé, illetve a kultúratudomány és médiaelmélet irányába tartva. Az a különlegessége, hogy ezt a történetiséget az adaptáció típusok és recepciójuk nézőpontjából valósítja meg. Mintha az adaptáció alakzatán keresztül lehetne elmesélni a kép médiumának történetét. Az adaptáció jelenségébe beleolvassa a különböző elméleteket, és így hoz létre típusokat, műfajokat, rendszereket.

P. J.: Igen, ez valóban szokatlan „kameraszög”. Azzal indít a könyv, hogy az adaptációs diskurzus a filmelmélet gyakorta marginálisnak tekintett jelensége, innen vezeti végig az adaptációt, alapos fogalomtörténeti áttekintésre építve, a művészetek vetélkedésének régi és új dilemmáin (amint az *Ut pictura poesis* valamint az *Ut poesis, pictura...* c. fejezetekben olvashatjuk), a filmtörténet állomásaival párhuzamosan alakuló film- és irodalomelméleti, kultúranropológiai stb. megközelítéseken (a *Túl a szövegen* és az *Adaptáció és társadalom* című fejezetekben). Mindegyik diszkurzív találkozásban valami lelepleződik: nem csupán az adaptációról, hanem magáról az illető elméletről is megtudunk valamit. Így válik az adaptáció a filmelmélet illetve a kultúra periférikus jelenségéből különböző beszédmódok találkozási helyévé, ütközőfelületévé. Ez már valóban több mint egy lehetséges adaptációelmélet a többi között. És nemcsak elmélet, hanem interpretációs gyakorlat is, hiszen számos, a képek nyelvét jól értő adaptációelemzés illusztrálja az elmondottakat, művészfilmes példáktól midcult filmekig, klasszikus

adaptációktól reflexív, intermediális megoldásokig. Apropó, a képek nyelve: az ut poesis pictura elve tartja magát nyelvünkben, nem könnyű vizualitás és verbalitás között igazságot szolgáltatni...

D. M.: Ezek a diszkurzív találkozások, ahogyan mondod, tényleg találkozások, mert a különböző elméleti irányok is reflexió alá kerülnek, és felnyílnak. Amit Bahtyin a regényről és a dialógusról ír, a könyvben nemcsak idézet marad, hanem módszer is. És ez a szakszerű, rendszerező, tudományos beszédmód nem hierarchizáló, értékítéleteket osztogató, hanem, hogy ismét a könyv bahtyini terminusát idézzem, karnevalisztikus, sőt kannibalisztikus. Tudós női viszonyulást is látok ebben: nem szemben lenni valamivel, hanem a mimetikus, hierarchikus struktúrák távolságtartásához képest, közel menni, befogadva megnyitni elméleteket. És ez persze nem lehet nem szubverzív.

P. J.: Érdekes, ahogyan kiszivárogtatod, alkalmazod a könyvben taglalt témákat, terminusokat magára a most az ölnkben lapozott könyvre. Megközelítésedben – ha hagyod, hogy így értsem – a kötetben bemutatott, az irodalmi vizualításra adott adaptációs választípusokra rímelve – Nő a képben, A nő mint kép és A kép mint nő –, a női tudományművelés a zárt, merev tudományos beszédmódok közül való kivezetést viszi színre. A tudományos paradigmák sajátossága, hogy előirányozzák a beszédmódot, a módszert, és magát a kutatás tárgyát is. Király Hajnal szabadsága, hogy csapást vág e csapdák szélén, mentén, között, szakszerű, objektív és következetesen argumentált beszédmódot teremt. Ezért tartom a könyvet erős szövegnek, sikerrel kivitelezett hatalmas vállalkozásnak, amely kivezet – de hová? Mi van a hűségelven túl? Hogyan lehet a szövegektől kísértett, szövegekkel bélelt és szövegek közé ékelt adaptációról mint a „másság helyéről” legitim módon beszélni? Miért kell erről egyáltalán beszélni?

D. M.: Konkrét, kézzel fogható haszna is van: például, ha már sikerül nem rettegnünk annyira az irodalom megszenstelenítésétől, akkor úgy is viszonyulhatunk az adaptációkhoz, hogy azok a kulturális emlékezet hordozói, archiváló helyei az irodalomnak, ahogyan a könyv utolsó fejezetében olvashatjuk. Vagyis számomra a hűségelven túl igazi haszonélvezőként például az van, hogy az irodalmat adaptációkkal karöltve tanítjuk az iskolában. Ahol már nem az a kérdés, hogy minden egyes betűjét visszatükrözi-e a film, hanem hogy hogyan lép dialógusba az irodalmi szöveggel, és ez a kommunikáció mit mutat meg a tágabb társadalmi, kulturális összefüggés-rendszerekből. Vagyis nem eredeti és másolat ellentétében kellene gondolkodnunk, a korábbi-későbbi időbeli analógia, apa-fia hierarchia alapján, hanem a kép médiumából kölcsönözve a metaforát, a két médium negatívja és pozitívja egymásnak. Az összetartozásuk a hangsúlyosabb. A pozitív kép nincs a negatív nélkül. Ez a mediális különbség máshogyan világítja meg eredeti és másolat korábbi ellentétét.

P. J.: Innen már látszik, hogy a Könyv és Film között főcímben, az intermedialitás manapság igen népszerű és gondolkodást meghatározó, e könyvet is számos szemponttal gazdagító szemléletmódjára jellemző módon, az és-re, a között-re esik a hangsúly.

D. M.: Igen, nagyon hangsúlyos a közöttség ebben a hozzáállásban, az oppozíciók helyén köztes polifonikus tér nyílik meg. És véletlenül sem homályos, zavaros terület, hanem a befogadás helyeként, az elméletek közötti létmód az elméletalkotás élő közegévé is változik.

P. J.: Az „adaptáció” fogalma mintha erősen ellenállna ennek a tabudöntőgető, az adaptációról szóló elméletek neurotikus pontjait feltáró beszédmódnak. A szerző terminológiai alternatívát javasol: beszéljünk inkább médiumváltásról, átmediálásról, ezek inkább lehetővé teszik, hogy az adaptációról ne alárendelteként, hanem autonóm „személyiségként” gondolkodjunk. Továbbá, az irodalmi művek illusztrálása értelmében vett adaptációk helyett beszéljünk képolvasásról, amely a filmkép tágabb társadalmi kontextusra való utalásainak dekódolására ösztönöz, igen, a kulturális archiválás értelmében, amelyet említettél. Végül pedig beszéljünk – nem egy halódó, hanem – egy születőben lévő diszciplináról, amelynek, teszem hozzá, szemléleti megalapozását már elvégezte ez a könyv.

D. M.: Igen, valódi alap(ozó) könyv a két médium nem-hierarchikus viszonyáról, az adaptáció köztes (fátyolszerű) létmódjáról – hogy ismét a könyvben szereplő filmképek egyik női toposzára utaljak –, mely takarva mutat meg. Más érzékszervekkel fogunk érzékelni a könyv alapos átrágása után.

P. J.: És egy trompe l'oeil fordulattal, izes könyv válik a filmtekercesek Medúza fürtjeiként tekerdő szalagjaiból. Jó emésztést!

Kategoria: Téka

Denumire autor: Dánél Mónika - Pieldner Judit

Látó Szépirodalmi Folyóirat